

ZAMANIMIZIN İKTİSAT TEORİSİ (*)

Yazan: *Dr. Erich Schneider*
Kiel Üniversitesinde
İktisat Profesörü

Çeviren: *Mehmet Selik*
Siyasal Bilgiler Fakültesi
İktisat Asistanı

Batı dünyasının temellerinden sarsıldığı bir zamanda yüksek okullarımız ilmî araştırma ve nazariyelerin yeni baştan canlandırılması işine kendilerini vermiş bulunuyorlar. Kaderin karşımıza diktiği, cidden büyük, aynı zamanda sonsuz derecede de ağır bir ödevdir bu. İlmî araştırma ve nazariyelerin zarurî devamlılığı, harp yüzünden, şimdiye kadar görülmedik bir şekilde zedelenmiştir. Alman ilim hayatını dış aleme bağlayan köprüler parçalanmıştır. Milletimizin tarihinde şimdiye kadar asla görülmemiş bir fikrî inziva halindeyiz. Böyle bir durum muvacehesinde bana, fikrî hayatımızın yeni bir safhasına girmekte olduğumuz şu sıralar, münferit ihtisas sahaları için, nerede bulunduğumuza, bu gün ilmî araştırmaların konularını teşkil eden problemlerin neler olduğuna, ilmî araştırmaların serbestçe ve bir mani ile karşılaşmaksızın yürütülebildiği yerlerde ne gibi gelişmeler kaydedildiğine dair bir vuzuha kavuşmamız, kat'î bir zaruret gibi gözükmektedir.

Burada iktisat teorisi için bu tarzda bir denemeye cesaret edilecektir. Zamanımızın teorik düşünce tarzı hakkında bir fikir vermek ve iktisat teorisinin pek yakın bir geçmişte geçirmiş olduğu temelli değişikliklere dair bilgi edinmeniz için, sizlere bu günkü iktisat teorisinin temel özelliklerini kaba çizgilerle göstermek istiyorum.

19. yüzyılın iktisat teorisi serbest ve atomik rekabet faraziyesine dayanan bir serbest mübadele iktisadi teorisi idi. Bu faraziyeye göre, her bir alıcı ve satıcının mecmu arza ve talebe iştirak payı o kadar küçüktür ki, hiç kimse kendisi tarafından arz veya talep olunan mal miktarlarında değişiklikler yapmak suretiyle mal fiyatları üzerinde bir tesir icra edemez. Teorik çalışmanın bu özelliklerle karakterize edilen bir piyasa şekli üzerinde konsantre edilmesi, izahını, bu devrin iktisat

(*) Bu yazı, 23. Ocak. 1946 da Kiel Üniversitesinde Profesör Schneider tarafından verilmiş bir açılış dersinin metnidir.

dünyasının bilfiil almış olduğu şekilde bulmaktadır. Münferit alıcı ve satıcı burada mecmu arz ve talebe nisbetle bir atomdan ibaretti. Münferit alıcı ve satıcının kendisi dışındaki mal fiyatları, onun için, veri olarak kabul edilmek gereken büyüklüklerdi. 19. yüzyıldan 20 yüzyıla geçerken, inhisarlar ve inhisara benzeyen teşekküller, gittikçe artan ölçülerde, iktisada nüfuz edip o zamana kadarkî serbest rekabet iktisadî tablosunda yavaş yavaş esaslı değişiklikler meydana getirince, bu durum başkalaştı. İlk önce burada istisnaî tezahürler bahis konusu edildi. Bunlar adeta serbest rekabet iktisadî tablosunun güzelliğini bozan hususlar idi. Bu vakiya uygun olarak, inhisar teorisi de ilim tarafından serbest rekabet teorisi yanında ancak isole edilmiş ve sadece kendi kendisi için mevcut olan bir alet olarak inkişaf ettirildi. İktisadın, her şeyden önce arz yönünde inhisarcı temayüllerin kuvvet kazanması sebebiyle, serbest rekabet iktisadından uzaklaşması nisbetinde, mevcut teorik izah vasıtaları realitenin tahlilinde zarurî olarak kifayetsiz kalmışlardı. Bu hakikatin, birinci dünya harbinin bitiminden biraz sonrakî, kesin müşahedesi, bir sürü değişik piyasa şekillerinin mevcudiyetini ortaya koymuştur ki, mutlak inhisar ve mutlak serbest rekabet bunlardan ancak iki özel hali temsil eder. Bunlar dışında başka piyasa şekillerinin de mevcut olduğu anlaşılmıştır. Burada bunlardan bilhassa önemli iki tanesi zikredilecektir. Biri, inhisarcı bir satıcının inhisarcı bir alıcı karşısında yer aldığı bir piyasa şekli; diğeri, nisbeten büyük az sayıda satıcının karşısında birbirleriyle rekabet halinde çok sayıdaki alıcıların bulunduğu piyasa şeklidir. Böylece teori bu çeşitli piyasa şekillerinin tahlili gibi yeni bir ödevle karşı karşıya kalıyordu. Anglosakson, İskandinav, Fransız, İtalyan, Hollanda ve Alman alimlerinin bu konudaki müşterek çalışmaları neticesinde, daha on sene evveline kadar ilmimize dair yazılmış eserlerle ders kitaplarında mevcut olmayan bu yeni saha ilmî araştırma sahaları arasına katılmıştır. *Serbest rekabet esasına dayanan klâsik fiyat teşekkülü teorisinin bir genel piyasa teorisine doğru gelişmesi zamanımız iktisat teorisinin ilk karakteristiğidir.*

Klâsik fiyat teorisindeki bu genişlemeye paralel olarak ikinci önemli bir gelişme daha olmuştur. Serbest rekabet esasına dayanan iktisat teorisi münhasıran bir muvazene teorisi idi. İktisadî prose yıldan yıla daima aynı tarzda cereyan ettiği takdirde, her yerinde atomik bir stürüktüre sahip olan bir ekonomide, teknik bilginin, iş gücü arzının, ham madde kaynaklarının ve ihtiyaç kesafetinin muta olduğu bir durumda, mal fiyatları ile miktarları hangi hangi yükseklik ve büyüklükte olmak zorundadırlar? Lausanne okulunun iki kurucusu *Leon Walras* ve *Vilfredo Pareto*, tarafından eş zamanlı (simultan) bir muvazene sisteminin vazıyla üstadane bir şekilde çözülen merkezi problem bu idi. Bu sis-

temde, iktisat sisteminin bütün elemanlarının birbirleriyle olan genel bağılıkları en manalı ifadesini bulmakta idi. Bu problemin vazı ve çözü-mü Lozan okulunca teorik iktisadın, genel olarak, mahiyet ve muhtevası meselesi olarak görülmüştür. Pür iktisat teorisi serbest rekabet faraziyesine dayanan iktisadî muvazene teorisiyle tamamen bir tutulmuştu. Meselâ *Walras* sarahaten şunu tesbit etmiş bulunuyor: «*L'Économie politique pure est essentiellement la théorie de la détermination des prix sous un régime hypothétique de libre concurrence absolue*» (1). Ve *Pantaleoni* de 1909 yılında şunları yazmıştı: «*L'economia si presenta ora quale scienza delle leggi dell'equilibrio economico*» (2). Şurası var ki, iktisat teorisini bilen hiç kimse muvazene tahlillerinin kıymetini inkâr etmek istemez. Bu, bütün iktisadî unsurlar arasında mevcut bulunan iktisadî münasebetlerin anlaşılması için kat'iyyen vazgeçilemeyecek bir şeydir. Ancak, *Walras-Pareto* muvazene analizinin ilmî değerinin tam manasıyla takdir ve tasvip edilmesi halinde bile, şurası şüphesizdir ki, bu, realitenin anlaşılmasında sadece cüz'i bir hizmette bulunabilmektedir. Lozan teorisini iyi bilen bir İtalyan iktisatçısı, *Umberto Ricci*, tarafından 1924 yılında yazılan bir yazıda meselenin esasına şöylece temas edilmektedir: «*The whole apparatus gives somewhat the impression of a magic castle satisfying the imagination but of little assistance in solving the housing problem*» (3) *Ricci* şunu da ilâve eder: İktisatçının gündelik hayatta meşgul olduğu problemlerin onda dokuzuyla *Pareto*'nun teorisi arasında hiç bir irtibat mevcut değildir. *Pareto* teorisinin realiteden uzaklığının sebebi anlaşılması zor bir şey değildir. İktisadî realite, devamlı surette değişme halinde olan verilere zaman içinde cereyan eden bir intibak prosesidir. Şimdi, muayyen verilere intibak sonsuz derecede büyük bir reaksiyon sur'atiyle olursa, yani, muayyen bir veriler mecmuasına uygun gelen muvazene durumu o an için teessüs ederse, bu takdirde muvazene analizi realitenin anlaşılması için kâfi gelebilir demektir. Sistemin hareketleri böylece doğrudan doğruya veriler-

(1) Léon Walras, «*Éléments d'Économie Politique Pure*» Edition définitive, Paris 1926, S. XI. (Yukarıdaki sözlerin türkçesi: Pür iktisat esas itibariyle mutlak bir serbest rekabet sisteminin bulunduğu farzolunan bir rejimde fiyatların tayini hakkındaki teoridir).

(2) Henry Ludwel Moore, «*Synthetic Economics*» New York 1909, S. 4 ten naklen. (Türkçesi: İktisat bugün iktisadî muvazene kanunları ilmî olarak gözüküyor).

(3) Umberto Ricci, «*Pareto e l'economia pura*», *Giornale degli Economisti* 1924. (The Review of Economic Studies, Vol. I, 1933, S. 20 deki ingilizce tercümesinden naklen - Türkçesi: Tekmil cihaz bir dereceye kadar muhayyileyi tatmin eden sihirli bir şato intibakını uyandırır; fakat esas problemin hallindeki yardımını cüz'idir).

deki değişmelere irca olunabilir. Halbuki muayyen verilere intibak hadiseleri realitede hiç bir şekilde anlık bir hadise olarak vukua gelmezler. Bundan dolayı değişmeden kalan verilerde bile, sabit fiyatlar, sabit miktarlar v.s. ile tebarüz eden nihaî duruma erişme zaman faktörünü işin içine katar. Ve bu intibak prosesi realitenin anlaşılması için bir nihaî durum analizi kadar mühimdir. Hattâ, verilerin devamlı sarsıntılara maruz bulunduğu ve böylece muvazene manasında bir nihaî duruma hiç bir zaman erişilemeyeceği düşünülürse, bundan da mühimdir. *Lexis* bir sosyal ilim olarak iktisada düşen hakikî ödevi Lozan Okulunun muvazene analizi ifa edemez derken, bu hususu göz önünde tutmaktadır. *Lexis*'in söylediği aynen şudur: «Çünkü bu (muvazene analizi), tamamen bir hesap makinesi gibi doğrudan doğruya bir nihaî sonuçlar - meselâ fiyatlar için - sistemine ulaşmak istemiyor. Bilâkis insan davranışının bu sonuçlara giden yollarını, hiç değilse ana hatlarıyla, mümkün olan kat'iyetle takip etmek istiyor» (4). Mamafih muvazene probleminin iktisat teorisindeki yeri klâsiklerden *Pareto*'ya ve onun muakkiplerine gelinceye kadar o derece hakimane olmuştur ki, mutlak serbest rekabet ve mutlak inhisar için ortaya konan özel fiyat teorileri genel bir piyasa teorisine doğru gelişmeye başladıkları zaman bile, bu problem ilmî araştırmaların ana konusu olmakta devam etmiştir. Piyasa şekilleri teorisine dair araştırmalar ikinci dünya harbine gelinceye kadar daha çok, bir piyasaya iştirak edenlerin muayyen hedeflere varmak için muayyen stratejiler tatbik etmeleri halinde, o piyasada hangi muvazene durumunun meydana geleceği meselesiyle meşgul olmuşlardır. Hiç şüphesiz bu araştırmalar, bilhassa muvazene durumunun faaliyet halindeki fertlerin davranışlarına bağlılığı bakımından, kıymetli bilgilerin elde edilmesine imkân hazırlamıştır. Fakat diğer taraftan, bu yoldan iktisadî prosenin cereyanının anlaşılması için hiç bir şey elde edilemeyeceği de bir hakikattir. Çünkü bu iş, carî muvazene analizinden tamamen başka tarzda bir araştırmaya ihtiyaç gösteriyordu.

Teorik araştırmalarda muvazene analizinden akım analizine — bu müşahede tarzına bu adı İsveçliler vermiştir — bu dönüş bugünkü iktisat teorisinde ortaya çıkan ikinci aslî karakteristiktir. Teori böylece, tamamen başka bir tarzda olmakla beraber klâsiklerle başlayan iktisadî tefekkürün asıllarına dönmüş oluyor. *Adam Smith, Fizyokratlar, Ricardo, Say* iktisadî problemi daima doğrudan doğruya zaman içinde mevcut olan bir reket ilmi idi. Bir muvazene durumunun ilmi değildi. Ancak 19. yüzyılın problem olarak kavramış ve düşünmüşlerdir. Onlar için iktisat ilmî bir ha- ilmi idi. Bir muvazene durumunun ilmi değildi. Ancak 19. yüzyılın so-

(4) Wilhelm Lexis, «Allgemeine Volkswirtschaftslehre» Leipzig 1913, S. 18.

sonunda, kapitalist sistemin gittikçe artan istikrarıyla birlikte, problemin vazedilişinde değişme olmuştur. Muvazene analizi ön plâna geçmiştir. Bugün araştırmaların merkezinde yer alan akım analizi, piyasa ekonomisinde fiili iktisadî oluşların her an, fertler, teşebbüsler, kredi müesseseleri ve âmme müesseseleri gibi, kendi başlarına faaliyette bulunan iktisadî ünitelerin dispozisyonlarıyla taayyün ettiği vakıasından hareket eder. Bizim için veri olan bir başlangıç durumundan itibaren iktisat sisteminin bundan sonra nasıl gelişeceği, yahut başka bir deyimle, bir durumun hemen kendisinden önceki bir durumdan nasıl meydana geldiğini anlamak üzere, zaman içindeki bir akım illî olarak analiz edilmek ve araştırılmak gerekirse, faaliyet halinde olan iktisat ünitelerinin dispozisyonlarına dönülmek gerekir. Fakat bu dispozisyonlar da kendi bakımlarından ferdî iktisadî plânların, yani münferit iktisat sükelerinin az çok uzun bir zamana muzaf bekleyişlerine dayanan hesaplarının bir neticesidir. Bundan dolayı bu plânlar bir akım analizinin başlangıcında yer almaktadırlar. Bunların hazırlanışı ana hatlarıyla şöyle cereyan eder: Muayyen bir anda münferit fertlerdeki hâkim ümitlere dayanarak alternatif plânlar yapılır. Hesaba dayanarak gelecek devrede gerçekleşmesi gereken plân seçilir. Her fert meselâ, gelecek ayın veya başka bir devrenin gelirini beklenen fiyatlardan münferit istihlâk mallarının satın alınmasında kullanmak ve tasarruf etmek hususunda kararlar alır. Müteşebbis de keza, fertlerden ve teşebbüslerden teşebbüs maksatları için hangi mübayaaları yapması gerektiğine dair kararlar verir. Müteşebbis daha sonra, istihsalin nevini ve miktar itibariyle terkiğini ve keza arzedilecek malların fiyatlarının yüksekliğini tayin eder. Halbuki satışların yüksekliği müteşebbislerce değil, fakat alıcılar tarafından tayin edilir. Bu, münferit satıcının satış ümitlerinin genel olarak gelecek devredeki fiili satış yüksekliğinden sapmalar göstermesine sebep olur. Bunun gibi genel olarak, ferdî satın alma plânları, tayin ve tesbitleri müteşebbislerin elinde olan fiyatları esas aldıkları için, fertler de sürprizlerle karşı karşıya kalırlar. Bekleyişler ve fiiliyat arasındaki sapmalar şeklinde tezahür eden sürprizler ferdî iktisat plânlarında bir revizyona gidilmesine ve böylece müteakip anda sistemin gidişini tayin edecek olan yeni dispozisyonlara varılmasına sebep olurlar. Bu fevkalâde basit, doğrudan doğruya realiteye bakan müşahede tarzı görülmedik derecede verimli olmuş ve her şeyden evvel İsveç Okulunun bilhassa -*Lindahl, Ohlin, Myrdal, J. Akerman ve Lundberg* - kendisine verdiği şekille, iktisadî prosenin zaman içindeki akışında müessir olan illetler zincirine dair derin nüfuz ve ihata imkânları hazırlamıştır. Bu günkü bütün araştırmalarda onun damgası mevcuttur. Muvazene meselesi artık tamamen tali derecede bir önem taşımaktadır. Şimdi artık ilk plânda yer alan problem şudur : Ferdî

dispozisyonlar nasıl meydana gelmektedir, bunların biraradaki tesirleriyle hangi fiilî cereyan doğmaktadır, aksine olarak, aslî dispozisyonların temelini teşkil eden ferdî bekleyişlerle vakıalar arasında meydana gelen uygunsuzluk dispozisyonlarda ne şekilde değişiklikler meydana getirir? Bu problem bu şekilde ele alınınca muvazene probleminin çözümü zaten kendiliğinden ortaya çıkar. Muvazene açık bir şekilde ancak ve ancak, ferdin dispozisyonlarını değiştirmesine sebep bulunmadığı, yani ferdin ümitlerinin tahakkuk ettiğini gördüğü zaman hüküm sürer.

İktisat teorisinin gelişmesinde genel olarak muvazene analizinden akım analizine dönüşün -teorinin ancak bu suretle realitelere yakın ve kudretli bir bilgi aleti haline gelişi bir tarafa- önemi geniş ve büyük olmuştur. Modern teori böylece kendisini bu zamana kadarkilerden esaslı surette ayıran yeni karakteristik özellikler kazanmıştır. Malûm olduğu üzere, *Walras-Pareto* muvazene analizi çerçevesi dahilinde mevcut verilerle ancak malların nisbî fiyatları taayyün eder. Yani burada mal fiyatları ancak bilinmeyen bir çoğaltan faktörüne kadar belli ve muayyendir. Bu faktörün bulunması ve bunun yardımıyla da mal fiyatlarının mutlak seviyesinin tayini para teorisine terkedilmiştir. Ve iktisat teorisinin iki tali sahası arasında bir koordinasyon mevcut değildir.

Bu hadise akım analizi çerçevesi dahilinde başka türlüdür. Burada bir iktisadî sistemin muta olan bir başlangıç durumundan hareket edilir ve, sistemin bu başlangıç durumundan itibaren zaman içinde nasıl bir gelişme göstereceği sorulur ve araştırılır. Bu başlangıç durumunu karakterize eden unsurlar artık sadece münferit iktisat üniteleri nezdinde bulunan mallar değil, aynı zamanda bunların sahip buldukları alacaklar, borçlar ve kasa mevcutlarıdır da. Bundan sonra, iktisat sisteminin zaman içindeki cereyanı münferit fertlerin alışlarına bağlı olduğu için, bu müşahede tarzında para başlangıçtan itibaren malların yanında zarurî bir tahlil unsuru olarak ortaya çıkar. Para ve fiyat teorileri burada birbirlerine kaynaşmışlar, bir birlik meydana getirmişlerdir. *Bu, bugünkü iktisat teorisi için karakteristik olarak tesbit edilmesi gereken, diğer önemli bir noktadır.*

Maamafih iktisat teorisinin şimdiye kadar kendi başlarına çalışan münferit sahalarının sentezi akım analizinde sadece para ve fiyat teorilerine inhisar etmemektedir. Akım analizinin mahiyeti izah edilirken, sistemin fiilî çalışmasının faaliyet halinde olan ünitelerin dispozisyonlarının neticesi olduğuna işaret edilmişti. Bu dispozisyonlar da, kendi bakımlarından, bu ünitelerin ferdî iktisadî hesaplarının neticesidir. *Müstehlik ve teşebbüs teorisi böylece akım analizi şeklindeki iktisat teorisinin temel şartı haline gelmiştir.* Bu vakıa nazari iktisat ile işletme ikti-

sadı arasındaki münasebetler için hususî bir önemi haizdir. Şu halde teşebbüs nazariyesi iktisat teorisinin vazgeçilmez bir ana direği haline gelmiş oluyor. Diğer taraftan realitelere yakın olan bir teşebbüs teorisi de ancak, teşebbüsün millî ekonominin diğer unsurlarıyla olan bağılıklarını ve iktisadî hayatın bütünü ile münferit iktisadî tezahürler arasındaki karşılıklı tesirleri lâyıkı veçhile nazarı itibara aldığı takdirde, inkişaf gösterebilir. Genel iktisat teorisi içinde iyice yer etmemiş bir teşebbüs nazariyesi, teşebbüsün geniş ve ince bir analizine inmemiş bir genel iktisat teorisi gibi noksan bir şeydir. İşletme iktisadına ait münasebetler hakkında kesin bilgilere sahip olmanın iktisadî problemlerin tahlilinde bizleri ne gibi başarılarla ulaştıracağını *Johann Heinrich von Thünen*'in çalışmaları bütün vuzuhuyla göstermiştir. Ve diğer taraftan iktisat teorisince geliştirilmiş aletlerden faydalanılmaksızın işletme iktisadına has münasebetlere nüfuz etmenin ne kadar güç olduğu böylece anlaşılmıştır. Son söylenen hadise bilhassa teşebbüsün maliyet problemi ile sürüm ve fiyat politikaları için son derece barizdir. Realitede tatbik edilen fiyat ve sürüm politikası metodlarının mücerret bir tasvirinden daha fazla bir şey bilinmek istenirse modern piyasa teorisine dair bilgi sahibi olmak kat'iyen lüzumluudur. Bu problemler kompleksinin teorik bakımdan tatminkâr, pratik bakımdan ise manalı bir münakaşası ancak böyle bir bilgiden hareket etmek suretiyle yürütülebilir. Ve ekonomik maliyet teorisinin de teşebbüslerin hesap sistemleriyle yapılan sıkı teşriki mesainin temin ettiği esaslı itmelere çok şey borçlu olması gerekir. Teşebbüslerin hesap sistemleri modern akım analizinde genel olarak önemleri gittikçe artan bir rol oynamaktadırlar. Eskiden, iktisadî ünitelerin kararlarının temelini teşkil eden tahminlerle fiiliyat arasında hasıl olan sapmaların zaman içindeki iktisadî gelişmenin itici kuvvetleri olarak çok esaslı bir mevkie ve büyük bir öneme sahip oldukları söylenirdi. Şimdi ise, olması gereken - olan - mukayesesi (Soll - Ist - Vergleich - budgetary control) şeklindeki hesap sisteminin modern şekilleri doğrudan doğruya, olması gereken ile olan, plânla fiiliyat arasındaki sapmaları hesap sisteminin merkezine almak ve bu sapmaların netice üzerindeki tesirlerini yok etmek hususunu kendilerine gaye edinmişlerdir. Devamlı ve mantıkî bir olması gereken -olan mukayesesi yardımıyla kararların esasını teşkil eden plân kontrol edilir ve yeni veriler mecmuasına intibak manasında bir plân revizyonu için sağlam ve sarıh bir temel elde edilir. Hesap sisteminin modern şekillerine dair yapılan bir tetkikin bize temin ettiği bilgiler bundan dolayı akım analizinin şekillenmesi için fevkalâde önemlidir. İsveçli *Erik Lindahl*'in ekonomik plânlama teorisine dair yaptığı araştırmalar bunu bütün açıklığıyla göstermiştir (5). Araştırmaların

(5) Erik Lindahl, «Studies in the Theory of Money and Capital» London 1939.

ağırlık merkezinin akım analizi üzerine kaymasıyla, uzun bir zamandan beri birbirinden ayrı çalışmış iki saha daha koordine edilmiş ve bir bütün içinde birleştirilmişlerdir. *İşletme iktisadı ile nazari iktisat arasındaki bu sentez zamanımız iktisat teorisinin bir başka hususiyetini teşkil eder.*

Bir adım daha atar ve iktisadi hayatın taayyününde bu gün yalnız fert ve teşebbüs dispozisyonlarının değil, bunların ötesinde, âmme müesseselerinin dispozisyonlarının da rolü olduğunu düşünürsek, bu takdirde, *akım analizi çerçevesi dahilinde maliye ilminin de zarurî olarak bu senteze ithal edileceği* ve böylece bu tali disiplinin de, fiyat teşekkülü hadisesiyle hiç bir münasebeti yokmuşcasına eski izole durumunu kaybedeceği açık bir şekilde görülecektir. Maliye ilmî bu gün para ve fiyat teorileriyle birlikte geniş ihatalı bir genel iktisat teorisi içinde yer almış bulunmakta ve gelişmektedir. Maliye ilmi ile nazari iktisadın kaynaşması, bugünkü tetkikleri bilhassa kesif bir şekilde işgal eden serbest bir piyasa ekonomisinde tam çalıştırmanın garanti edilmesi yollarına müteveccih merkezi problemlerini teşhis ve tedavisinde çok esaslı bir önemi haizdir. Bilindiği gibi, klâsik telâkkiye göre serbest piyasa ekonomisinde tam çalışmaya doğru otomatik bir temayül mevcuttur. Bugün biliyoruz ki bu telâkkinin savunulabilir bir tarafı yoktur. Kendi haline terk edilmiş piyasa ekonomisi, hususî sektör tarafından zaman zaman absorbe edilmiyen iş gücünün iktisadi proseye ithali için, devlet tarafından girişilecek devamlı müdahalelere muhtaçtır. Bu müdahaleler, hususî sektördeki tasarruf ve yatırım temayüllerine tesir etmek maksadıyla, vergi stürüktüründe bir tadilat şeklinde tezahür edebilirler. Müdahaleler, - daha da önemli olmak üzere - bütçeye muayyen bir şekil verilmesi şeklinde de ortaya çıkabilirler. Devlet masrafları, devlet gelirleri ve devlet borçlanması burada tam çalışmanın temini ve muhafazası için muharrik kuvvetlerdir. Devletin maliye politikası böylece şuurlu bir şekilde bir millî ekonomi hedefinin gerçekleşmesine, yani tam çalışmanın muhafaza ve idamesine, hizmet edecek surette tayin edilecektir. Bu maliye politikasının ilmî analizi bundan böyle genel iktisat teorisinden ayrılmıyacaktır.

Şimdiye kadar kendi başlarına çalışan sahaların realiteye tam manasıyla uyan bir akım analizi çerçevesi dahilinde bir tek iktisat teorisi halinde kaynaşmasının önemi henüz lâyük olduğu derecede değerlendirilememiştir. İkinci Dünya Harbinin patlamasından önceki yıllarda başlayıp harp boyunca da devam eden araştırmaların bizleri ulaştırdığı neticeler vazih bir dille konuşmaktadırlar. Bana burada her şeyden evvel *Lord Keynes*'in *General Theory of Employment* (6) adlı eserindeki çığır

(6) J. M. Keynes, «General Theory of Employment, Interest and Money»
London 1936.

açan araştırmaları ile İsveçlilerin (7) aynı istikamette gelişen kıymetli çalışmalarını zikretmemeye müsaade edilsin. Bu araştırmalar bize iktisadî dolaşım hadisesinin mekanizması hakkında yepyeni görüşler kazandırdı. Tasarruf ile yatırım arasındaki münasebetler ve böylece iktisadî dolaşım için kredinin haiz olduğu rol bu gün bize klâsiklere görüldüğünden bambaşka bir ışık altında görünmektedirler (8). Daha sonra biz bu gün devletçe alınan maliye politikası tedbirlerinin iktisadî prosenin cereyanı, hususiyle istihdam ve gelirlerin gelişmesi üzerinde yaptıkları tesirler hakkında kesin bilgilere sahibiz. Eskiden devlet gelirleri ve giderleri başlıca fiskal yönden görüldükleri halde, bu gün ilk plânda iktisadî aktiviteye tesir etme vasıtaları olarak görülmektedirler. Bütün bunlar daha sonra şunları da ifade etmektedirler : Serbest piyasa ekonomisinde ortaya çıkan konjonktür hareketleri artık, değiştirilemez ve bizim tarafımızdan bir alın yazısı gibi kabul edilmeleri gereken hadiseler değildir. Bilâkis realitede oldukları gibi alınmaları gereken hadiselerdir. Yani bunlar iktisat sisteminin muayyen elemanlarında beşerî kararlar neticesinde meydana gelen ve başka beşerî kararlarla pek alâ nötrleştirilmeleri kabil olan sarsıntılardır. *Alvin Hansen* 1941 yılında Amerika'da yayınlanan «Fiscal Policy and Business Cycles» (9) adlı eserinde bu problemleri mükemmel bir şekilde gözler önüne sermiş: *Lord Williams Beveridge* de 1944 yılında yayınlanan «Full Employment in a free Society» (10) adlı memorandumunda yeni teorik müşahedelerin tam istihdamı hedef tutan bir iktisat politikası için pratik neticelerini mukayese kabul etmez bir açıklıkla ortaya koymuştur.

Bu araştırmalarla birlikte teorik analiz için fevkalâde verimli aletler meydana getirilmiştir. Burada sadece multiplikator, akselerasyon, likidite tercihi ve marjinal istihlâk temayülü mefhumlarını zikredeceğim. Bütün bunlar son on yıl içinde bulunup geliştirilmiş ve bu gün artık teorik araştırma vasıtalarımızın demirbaşları arasına katılmış aletlerdir. Bu aletlerin zaten mevcut olan diğerleriyle birlikte harp sonrası devresinin acil ekonomik problemlerinin teşhis ve tedavisinde fevkalâde faydalı hizmetler göreceklerine hiç şüphe yoktur.

Modern teorinin verimlilik kabiliyetine duyulan bu güven, şu vakı-

(7) E. Lindahl 1. C — Bertil Ohlin, «Penningpolitik, Offenliga Arbeiten, Subventioner och Tullar som Medel mot Adbetslöshet» Stockholm 1943. — E. Lundberg, «Studies in the Theory of Economic Expansion» London 1937. — Johan Akerman, «Economisk Teori» Lund 1939 und 1944.

(8) Alman literatüründen burada bilhassa şunlar zikredilebilir: H. Höpker, Aschoff, «Geld und Gold» Jena 1939 ve H. Gestrich, «Kredit und Sparen» Jena 1944.

(9) New York 1941.

(10) London 1944.

ayla daha da kuvvetlenmektedir : Teori bu gün artık gayri vazih kalitatif ifadelerle yetinmemekte, bilâkis eldeki rakam malzemesiyle sıkı bir bağıllık halinde iktisadî münasebetleri kantitatif olarak formüle etmeye çalışmaktadır. Mücerret modellerle teorik analiz kantitatif matematikçi düşünce tarzı ve istatistik arasındaki müşterek gayret bu gün ekonometri (11) diye adlandırılmaktadır. Bu yeni istikamet vazih ve bariz ifadesini, bütün dünya iktisatçılarını büyük bir cemiyet halinde bir araya getiren ve bütün yabancı memleketlerde yol gösterici bir rol oynayan Econometric Society'nin 1930 yılında başarılan tesisinde bulmuştur. Almanya'da halâ açıkça yanlış anlaşılmalara maruz kalan bu araştırma tarzının mahiyetini bir kaç misalle kısaca arz etmeme müsaade ediniz.

Cournot ve Marshall'dan beri temel teorik araştırma vasıtaları arasında muayyen bir mal için talep elâstikiyeti mefhumu vardır. Bu mefhumun ifade ettiği şey, muayyen bir malın fiatı %1 yükseldiği veya alçaldığı zaman bu mala karşı olan talebin % de ne kadar değiştiğini gösteren sayıdır. Buna uygun olarak bir gelir elâstikiyetinden de bahsetmek mümkündür. Bir çok teorik ve pratik meseleler için talep elâstikiyetinin positif ve negatif olduğu çoğu zaman kâfi derecede bilinebilir. Mamafih diğer bazı meseleler, hususiyle müşahhas ödevler için bu tasavvur kâfi gelmez. Burada istenen, bahis mevzuu elâstikiyetin numerik büyüklüğünü bilmektir. Bu problemin halli tipik bir ekonometri ödevidir. Şu manada ki bu ödev istatistik ve iktisat teorileri arasında samimi bir işbirliğini gerektirir. Bu sahada devir açacak surette müessir olanlar bilhassa Amerikalılardır. Yakın zamanlarda Avrupada da, bilhassa Hollanda, Norveç ve İsveçte, elâstikiyet araştırmaları sahasında kıymetli çalışmalar yapılmış ve neşredilmiştir.

Başka bir misal olmak üzere, maliyet iğrilerinin istatistikî analizini zikretmek isterim. Maliyet analizlerinde kullanılmaları adet haline gelmiş olan bir teşebbüsün «Sabit ve değişken masrafları» mefhumları, bunların realitelere yakın olmaları isteniyorsa, bir teori içinde bir sarıhleştirme ve kat'ileştirmeye ihtiyaçları vardır. Hangi masraf nevelerinin hangi müessir faktörlerle ilgili olarak sabit ve hangilerinin değişken olduklarının tesbiti bir araştırmaya ihtiyaç gösterir. Modern iktisatta muayyen tipte masrafların sabitliğinden genel olarak hangi ölçüde bahsedilebileceği sorusu ancak bu suretle cevaplandırılabilir. Burada açıklığı ancak bir ekonometrik araştırma tarzı sağlayabilir. Amerikalılar sahip buldukları muazzam rakam malzemesi sayesinde bu sahada da ekonometrik araştırmalara girişmişlerdir.

Nihayet üçüncü bir misal olarak yakın zamanlarda Hollandalı J

(11) «Econometri» terimi norveçli Ragnar Frisch'ten gelir.

Tünbergen taarfindan konjonktür dalgalanmalarını ve müşahhas bir hadise için trendi kemmî ve illî bir şekilde açıklamak yolunda yapılmış tecrübeleri zikretmeme müsaade edilsin (12).

Alman teorik çalışmaları ekonometrinin gelişmesini hususî bir gururla takip etmekte hak sahibidir. Ekonometri, iktisat teorisinin sahip olduğu büyük isimlerden birine, *Johann Heinrich von Thünen*'e bağlıdır. Bu dâhi araştırmacının yüz yıldan daha uzun bir zaman evvel yayınlanmış olan şaheserinde, ekonometrik müşahede metoduna damgasını vuran hüsusiyetler nadir rastlanır bir açıklık ve derinlikle işlenip ortaya konmuşlardır. Kantitatif düşünmede teorik ehliyet ve kabiliyetin tecrübeler alemine bu derece tam bir hakimiyetle bir arada oluşu bu mütefekkirde olduğu kadar hiç bir zaman vaki olmamıştır. Bizzat Alfred *Marshall* bir mektubunda ondan şu sözlerle bahseder : «*He was a careful experimenter and student of facts, and with a mind as fully developed on the inductive as on the deductive side.. I loved Thünen above all my other masters*» (13). Böyle olmakla beraber Alman teorisi ekonometri sahasındaki bu öncü çalışmanın hakikî mahiyetine nüfuz edemedi devam edegeldi. Ve bu çalışmanın önemini asıl olduğu yerde değil, çeşit çeşit tali şeylerde aradı. Bizzat *Thünen* kardeşine şunları yazmıştır : «*Yazılarımın tenkitleri arasında, ne kadar medihkâr olurlarsa olsunlar, onların hakiki mahiyetlerine nüfuz edebilmiş bir tek tenkit mevcut değil.*» Arkadaşı *Staudinger* kendisini şu sözlerle teselli eder: *Eserin, ancak yumuşak ve hafif şeyleri hazmedebilen bu nesle ağır ve kuvvetli geldi. Fakat bir gün gelecek, o senin çok zengin madeninden şevkle som altınlar elde edilecektir.*» (14) *Staudinger* haklı çıktı. İktisat teorisinin ekonometri yönünde gelişmesi, araştırmaların, ilk defa *Thünen* tarafından ayak basılan bir yola girmesinden başka bir şey değildir. Ekonometrinin bu öncüsüne kısmet olan başarı bize, daha büyük olmasa bile, aynı yönde ve aynı ruhta devam ettirilecek iktisat araştırmalarına büyük başarılar nasip olacağını ümit ettirmektedir. Bu ümit, bizim bu gün *Thünen* zamanındakinden çok zengin rakam malzemesini kullanabilir halde olmamız ve bam başka analitik- teorik ve istatistik aletlerine sahip bulunmamızla çok daha fazla haklı bir hale geliyor. Zaten başarı ancak, is-

(12) J. Timbergen, "Business Cycles in the United States of America 1919 til 1932" League of Nations, Geneva 1939.

(13) A. C. Pigou, «Memorials of Alfred Marshall» London 1925, S. 360 (Yukarıdaki sözlerin türkçesi: O dikkatli bir olaylar araştırmacısı ve deneycisiydi, tümünden gelimde olduğu kadar tüme varımda da mükemmel gelişmiş bir akla sahipti... Ben *Thünen*'i bütün diğer hocalarımın fazla sevdim).

(14) H. Schumacher - Zarchin "Johann Heinrich von Thünen - Ein Forscherleben" Rostock 1868.

tatistik materyalini kıymetlendirme tekniği kadar modern teori aletinin yaratıcı bir şekilde kullanılması usulünü kavrayabilmiş olan kimseye nasip olacaktır.

Fakat bu doğrudan doğruya, teorinin son gelişmelerinden doğan icaplara intibak etmesi gereken akademik öğretimin bir şekillenme meselesidir. Bizim ödevimiz yüksek tahsil gençliğimize modern teorinin bu aletini öğretmek ve onu inceliyerek daha da inkişaf ettirmeye çalışmak olacaktır. İktisat teorisi ile meşguliyet bizim üniversitelerimizde ilmî araştırmaların ve nazariyelerin daima bir ana unsuru olagelmıştır. Fakat teori üzerindeki çalışmalar hiç bir zaman batı aleminin bu günkü durumu için olduğu kadar lüzumlu olmamıştı. Çözümleri iktisadî münasebetler hakkında açık görüş ve fikirlere sahip olmayı gerektiren muazzam vazifeler önümüzde durmaktadır. Bu görüş ve fikirler ancak teoriyle esaslı surette meşgul olmak suretile kazanılabilir. Her iktisat polikası icraatı iktisadî organizmanın işleyişi hakkındaki her hangi bir tasavvurdan kaynak alır. Vahim neticeler doğuran, beraberinde felâketler getiren iktisat politikalarının arkasında yanlış yahut kifayetsiz teorilerin yer almış bulunmaları nadir olmamıştır. Bu bakımdan tanınmış bir kuzeyli iktisatçının, korkunç siyasî neticeleriyle 1930 ların büyük iktisadî buhranının kaynağı ve şumulü itibariyle büyük mikyasta mesul makamların para teorisi hakkında sahip oldukları yanlış tasavvurların eseri olduğunu söylemesi haksızlık sayılamaz. Bunun için, kendini iktisadî hadiseleri ilmî bakımdan araştırmaya vermiş bir kimsenin mes'uliyeti faal politikacının ki kadar büyüktür. Bu mes'uliyetin şuuruna varmış olarak zamanımızın teori karşısına çıkarmış olduğu bu büyük ödevlere yaklaşalım. Bunların yenilmesi bütün dünyanın ilim adamlarının ve kurumlarının müşterek çalışmasını icap ettirir. Her ilmî faaliyette olduğu gibi, verimli iktisat teorisi çalışmaları da ancak, bütün memleketler ilim temsilcilerini gayrete getiren ve üniversitelerimizde daima bir melce bulmuş olan milletleri birbirine bağlayan bir ruhla mümkün olabilir. Etrafımızdaki alemin, fikir dünyasında yeni bir varlık olabilmek için bize ellerini tekrar uzatmaya hazır oldukları ümidiyle, bu alemle sulhçü bir işbirliği içinde sıkı ve kesin çalışmalarımızla hakikatin anlaşılması yolunda yapabileceğimiz yardımları gayretle ifaya çalışalım.

ZAMANIMIZIN İKTİSAT ÖĞRETİMİ (*)

Tahsilinize konu olarak seçmiş bulunduğunuz ilim, iki günlük bir seyahatla baştan sona kadar dolaşılamiyacak geniş bir alemdir. İktisat sonsuz şekil değişikliklerine sahip bir araziye benzer. Bundan dolayı tetkiklerinize yön tayin edici mahiyette bir gezinti ile başlamanız lâzımdır. Bu ilk gezinti dünün ve bu günün iktisat dünyasını şöyle bir görmeye yarayacak tecrübe mahiyetinde bir gezintidir. Bu sebepten ötürü kuzey memleketlerinde tetkiklerin başında iktisadî hayatın tasvirine (Samfunds-beskrivelse) hasredilen bir ders yer alır. Bizde buna Alman iktisadî hayatına dair umumî mahiyetteki dersler ile, günümüzün sosyal ve iktisadî durumunun izahına giriş mahiyetindeki dersler tekabül eder. Her iki ders Avrupa hakkında iktisadî bilgi vermek üzere daha büyük bir ders halinde genişletilmişlerdir. Dünkü ve bu günkü millî ve yabancı iktisatların mahiyetlerinin giriş şeklindeki bu tasvirinde bahis konusu olan şey pür bir vakıalar tetkikidir. Çünkü içinde hareket edeceğiniz muhiti tanıyıp öğrenmek zorundasınız. Temel mahiyetindeki tarih ve istatistik tetkikleri de iktisadî hayatın tasvirine hasredilen bu vakıa tetkikleri arasında yer alırlar. Vakıalar hakkında bu şekilde elde ettiğiniz bilgileri yerli ve yabancı gazetelerin iktisat sayfaları ile istatistik yayınlarını takip ve tetkik edip devamlı surette tamamlamalısınız.

Yalnız, iktisadî vakıaları bu şekilde gayretle ve şevkle öğrenip tetkik etmekle tıpkı bütün bitkileri toplayıp bunların isimlerini güzelce ezberliyen bir adamın henüz bir botanikçi olamaması gibi, iktisatçı olunamaz. Bizler burada sizlere bizzat hayatın arzettiğini veya bunun tamam olmayan bir taslağını vermek niyetinde değiliz. Tahsilin size vermesi gereken şey, hadiseleri kavramak kabiliyeti ile üzerinize yığılan hadiseler kaosu-na hâkim olacak fikrî iktidarı kazanmanızdır. İktisadî tefekkür tekniğine hâkim olma, iktisadî analiz san'atında mümarededir ki vakıaları ve tecrübeleri verimli hale getirirler. Bunlar olmadan vakıalara dair bilgilerimiz ne kadar geniş olurlarsa olsunlar kıymetsiz bir yığından ibaret kalırlar. Bu iktisadî tefekkür tekniğini öğretmek, sizleri iktisadî analiz

(*) Bu yazı, profesör Schneider tarafından Kiel Üniversitesinde İktisat Fakültesi talebelerine 7. Ağustos. 1946 da verilmiş bir konferansın metnidir. (Aslı metin basım için bazı yerlerinde bir miktar genişletilmiştir)

san'atına alıştırmak *teorik iktisat dersleri* nin ödevidir. İktisadî unsurların ve münasebetlerin bir kaosu andıran yığınının nüfuz edebilmek için, ilmî araştırmalar sonunda elde edilen analiz vasıtaları ile fikrî aletlere ünsiyet peyda etmenizi bu dersler temin edecektir. İktisadî hadiselerin hakiki manalarını kavramanın ancak temelli bir teorik tahsile dayanarak mümkün olacağını, hemen burada bütün önemiyle ifade etmeme müsaade edilsin. Gerçi teori iktisadın bizatihi kendisi değildir. Fakat teori, kendisi olmaksızın şu veya bu prosenin veya iktisat politikası tedbirinin derinliğine ve hakikî mahiyetiyle anlaşılmasına, bunlar hakkında manalı ve faydalı kararlar alınmasına imkân olmayan bir vasıtaadır. Kâfi derecede teorik tahsili olmayan bir iktisatçı, kâfi miktarda teçhizatı olmadan meçhul bir diyara girmek isteyen, fakat bundan dolayı yarı yolda saplanıp kalan, tetkik seyahatine çıkmış bir kimseye benzer. Dik ve geçilmesi güç yollarda daha sonraki yolculuğunuz için gerekli teçhizata sahip olasınız diye, henüz vakit geçmeden, tahsilinizin başındayken teoriyle ünsiyetinizi arttırmanızı, iktisat ve iktisat tarihi dersleri ile kesif iktisat teorisi tetkikleriniz arasında bağlantılar kurmanız gerektiği hususunu, bundan dolayı, sizler için âcil ve mübrem bir ikaz telâkki ediyorum. Dersleri mücerret dinlemek, tabiatıyla hiçbir zaman, ve bilhassa teori sahasına girdiğiniz zaman kâfi olamaz. Sizler teoriyle sırf teori oluşundan dolayı değil, fakat onu müşahhas hadiselerle tatbik etmek için meşgul olacaksınız. Teorik cihaz hakkında faydasız bir bilgi edinmek için değil, bilâkis onu kullanabilmek, iktisadî tahlili doğru şekilde icra edebilmek kabiliyetini kazanmak için teoriyle meşgul olacaksınız. İşte öğrenmeniz gereken şey budur. İşte bunun için de, her nevi teorik temrinlere aktif ve canlı bir şekilde katılmanız vazgeçilmez bir şarttır. Pratik çalışmalarda küçük ve kolay ödevlerle kendinizi yoklayınız. Ve sadece teorik analiz cihazını ne mikyasta tanıyıp bildiğinize değil, fakat onu kullanıp kullanamayacağınıza da bakınız. Benim burada teorik temrinler için söylediklerim, aynı şekil ve ölçüde iktisat ilmi temrinleri için de caridir. Dersleri mücerret dinleme sadece bilgi kazandırır. Size temrin sırasında verilen ödevler, mücerret bilginin ötesinde daha yüksek iktidar kademelerine erişip erişemediğinizin mihenk taşı olacaktır.

Teori üzerindeki tetkikler ikinci ve müteakip semestrelerde kesif şekilde devam edecektir. Hadiseler dünyasının analizine ve anlaşılmasına yarayan aletlerin bütününü ifade etmesi itibariyle teoriyle meşguliyet bütün tahsil müddetiniz boyunca uzayıp gidecek. Bu tetkikler sırasında umumî iktisat başta bulunuyorsa, bu, sizin genel teoride derinleşmeye ve genişlemeye başlamanızdan evvel, büyük ve genel ekonomik problemler hakkında sağlam teorik temellere sahip olmanız ge-

rektiğindendir. Bu derinleşme, 3. semestreden itibaren iktisadın önemli özel bölümlerinin tetkikine başlamanızla olacaktır. Para, kredi, maliye, dış ticaret ve konjonktür problemleri bunlardan bazılarıdır. Tabiiyle bu problemler kendi aralarında çok sıkı bir bağlılık halindedirler ve ancak teorinin münasebetler bütünü içinde anlaşılabilirler. Böyle olmakla beraber büyük önemleri dolayısıyla özel derslerin konularını teşkil ederler.

Bu münasebetle iktisadî doktrinler tarihi dersleri üzerinde de bir iki söz söylenebilir. Sizi iktisadın kuruluş ve yaşayışı hakkındaki fikirlerimizin inkişaf seyri üzerinde bir görüş sahibi kılmak ödevinde olan bu dersi, mümkün olduğu kadar geç, dördüncü semestreden evvel değil de, ancak beşinci semestrede dinlemelisiniz. Bunun sebebi şudur: Eğer bu dersi müptedi olarak dinlerseniz üzerinize yığılan çok değişik ve ekseri birbirine zıd olan doktrinler yığını karşısında şaşkına dönebilirsiniz. Bundan başka, muayyen hiçbir iktisadî bilgi mevcut değilmiş de, daha ziyade her iktisadî doktrin münferit araştırmacının sübjektif şahsî telâkkisine bağlıymış gibi, daha sonraki gelişmeniz için kötü tesirlerin ve hataların doğmasına sebep olabilir. Sizin başlangıçta hayata yabancı tezatlar telâkki edebileceğiniz şeyler, ki bunlar aslında münferit alimlerin iktisadî hadiseler yumağını çözmek için takip ettikleri doğru veya yanlış yollardır, esasında, çok değişik şartlar altında cereyan eden iktisadî hayatı anlamak ve izah etmek için girişilmiş gayretlerdir. İktisadî prosenin cereyanı hakkındaki fikirler tarihi içinde yapacağınız bir geziden hakikî kazancı ancak, bu gün onun hakkında sahip bulunduğumuz tasavvuru, yani bu günkü teorik telâkkiyi kendinize mal edebildiğiniz ve böylece iktisat hadisesine yapılmış fikir saldırılarını başarılı ve başarısız taraflarıyla, müsbet veya menfi hizmetleriyle değerlendirebilecek ve bunları yerli yerine koyabilecek sağlam bir görüşe sahip olduğunuz takdirde, elde edeceksiniz. Ve meselâ, fizik tahsiline de bu gün fizik tarihi üzerine bir dersle başlanılmaz!

Şimdiye kadar bahsettiğim sahalar - ampirik mahiyetteki giriş dersleri bir tarafa - teorik iktisada aittir. Bunlar yanında, teferruatlı olarak meşgul olmanız gereken diğer bir gurup meseleler var. Bunlar iktisat politikası ile ilgili meselelerdir. İktisat prosesinin cereyanı kat'iyen mekanik bir cereyan değildir. İnsan onu muayyen istikametlere sevk etmek kudretine sahiptir. Şimdi şu soruları sorabilirsiniz: İktisat politikası şimdiye kadar hangi gayeleri takip etmiştir? Muayyen hedeflere erişmek için ne yapmıştır? Muayyen bir hedefe varmak için hangi müdahalelere teşebbüs edilmek zorunda kalmıştır? Bu nevi sorularla iktisat politikası - iktisat tahsilinin ikinci mihrak noktası - derslerinde ünsiyet peyda edeceksiniz. Bu derslerde teori ile ünsiyet halinde olu-

şun farz edilmek gerektiği açık bir şeydir. Bundan dolayıdır ki, iktisat politikası derslerine 4. semestreden evvel başlamıyacaksınız. Burada da evvelâ genel iktisat politikasının genel problemleri hakkında toplu bir görüşe sahip olmanız gerekiyor. Bu ödevi genel iktisat politikası dersleri ifa edecektir. Bunlarla birlikte, bilâhare, ziraat politikası, sanayi politikası, ulaştırma politikası, sosyal politika, v.s. gibi özel iktisat politikası dersleri dinleyeceksiniz. Ve bütün bu derslerde teorik bilgi ve iktidar mevcut farzedilecektir.

Genel iktisat sahasından bu ana dersler yanında, size, içlerinden kendi arzu ve alâkanıza göre seçme yapabileceğiniz, iktisadî meseleler üzerinde daha başka özel dersler teklif edilecektir. Burada misal olarak, maliyet teorisi, fiyat teşekkülü, kuruluş yeri, plânlı ekonominin özel problemleri gibi, bir kaçını zikredebilirim. Bu derslerde özel bir konunun gelişmesiyle aranızda ünsiyet yaratılacak ve bu konuya dair bu günkü bilgimizin sınırlarına kadar götürüleceksiniz. Bu özel konularla meşguliyet neticesinde çoğu zaman, doktora çalışmalarına vesile hazırlayan, meseleler ortaya çıkmaktadır. Sosyoloji ve iktisadî coğrafya da bu konular arasındadır.

Nihayet son semestrelerde seminerlere katılacaksınız. Burada bizat daha büyük ödevlere girişeceksiniz. Hocalarınızla müzakere ve istişare halinde, mütevazî de olsa, mevcut bilgiye yeni bir şeyler katmaya çalışacaksınız.

Doğrudan doğruya nazari genel iktisat dersleri ve temrinleri hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Bunun yanında müteakip üç saha ile de esash surette meşgul olacaksınız. Bunlar olmadan nazari iktisat problemleri üzerinde çalışmak bu gün için imkânsızdır. Bunlar, İşletme İktisadı, İstatistik ve Hukuktur.

Bu gün işletme iktisadı iktisatçı için mutlak lüzumlu bir disiplindir. Münferit teşebbüsün iktisat prosesiyle alâkalı problemler üzerinde bir hâkimiyete sahip olmaksızın ekonominin bütün halindeki cereyanını anlamaya imkân yoktur. Diğer taraftan bir iktisatçı olarak, ekonominin bütünü için yapılan bir müdahelenin münferit teşebbüs üzerindeki tesirini yerli yerinde müşahede edebilecek ve hüküm verebilecek bir hale gelmek zorundasınız. Bunun içindir ki, genel işletme iktisadı derslerini daha ilk semetreden itibaren görecek, müteakip semestrelerde hesap meseleleriyle, yani netice hesapları (kâr-zarar hesabı), bilânçolar ve maliyet hesapları ile uğraşacaksınız. Muhasebe ve defter tutma tekniğine de hâkim olmanızın gerekeceği aşikâr bir şeydir.

İşletme iktisadının hemen yanında istatistik iktisat tahsilinde ö-

nemli bir rol oynar. Modern istatistik metodlarına, özellikle korrelasyon hesaplarına kadar uzanan matematik istatistiğe hakim olmadıkça, nazarî iktisadın ve işletme iktisadının sayısız miktarlardaki kemnî problemleri karşısında çaresiz ve âciz kalırsınız. İstatistik metodlarını esaslı surette öğrenmeden meselâ yalnız, konjonktür problemlerine, zaman serilerinin tahliline bağlı meselelere, indeks problemine hakim olmanız imkânsız hale gelmekle kalmaz, yarın tatbikatta karşı karşıya geleceğiniz ekseri vazifeleri de iktatistik metodları hakkında temelli bilgilere sahip olmadan çözemersiniz. Bunun içindir ki istatistikle meşguliyeti size yürekten tavsiye ederim. İstatistiğe 2. semestreden itibaren başlayacaksınız. Bu günkü şekliyle istatistikle meşguliyet, aşı kâr surette, muayyen ve sağlam bir matematik bilgisine ihtiyaç göstermektedir. Fakat bu bilgi olmaksızın, kemmî iktisadî araştırmaların bu gün bütün memleketlerde oynamakta oldukları rol muvacehesinde, kendinizi verimli bir şekilde iktisat tahsiline verebilmeniz mümkün olamaz. Burada söylediklerim bu gün Almanya dışında genelleşmiş şeylerdir. Halbuki bizde bu gün dahi bu vakıa üzerinde bütün önemle tekrar tekrar durmak gerekmektedir. İktisat ilminin pratik için faydasının- bizler iktisat ilmiyle sadece ve sadece bilgi olduğu, sanâtın sanat için olması telâkkisi gibi, için meşgul olmuyoruz; bilâkis her şeyden evvel hayatta işimize yarasın diye onu öğreniyoruz- esas olarak, bir iktisat prosesinin kemmî analizinin hangi ölçüde başarılı olacağına bağlı bulunduğunu düşününüz. Bir iktisadî tedbirin, mese-lâ bir verginin, bir gelir tevazünü meselesinin, devlet borçlarında bir değişmenin, muayyen şartlar altında, iktisadî prosenin cereyanı üzerinde nasıl tesir icra ettiğini bilmek isteriz. Mücerret keyfî formüller ve fikirler yahut dünya görüşü mahiyetindeki kanaatler âmeli hayata bir şey kazandırmazlar. Amelî hayat konkrete sorulara konkrete cevaplar ister. Ve bu sorular ekserî ahvalde daha çok kemmi tabiattedir. Memleketlerinin iktisadî kalkınmalarına bu gün bir yandan hükûmetlerine müşavir olarak, diğer yandan çalışmalara bilfiil katılarak yardım eden Almanya dışındaki iktisatçıların istisnasız kemmî iktisadî araştırmalarda üstad olmaları noktası üzerinde dikkatle durulmalıdır. Genç ve iktisadî problemlerin kemmî analizi için iyi yetişmiş iktisatçılara hali hazırda Almanya'dan gayri memleketlerdeki ihtiyaç ve talep fevkalâde büyüktür. Burada tanınmış norveçli iktisatçı *Ragnar Frisch*'in *Econometrica* (Vol. 14, 1946, S. I ff) mecmuasında birkaç ay evvel yayınlanan "The responsibility of the econometrician - Ekonometrisyenin Mes'uliyeti" adlı makalesinden bir kaç cümleyi kaydetmekten kendimi alamıyorum. *Frisch* diyor ki: "The fact that these highly pəijjənb "óuantitativ" economists are so much in demand for practical

work certainly gives occasion for rejoining. And no one can enjoy this more than the academic teachers who have done their best to prepare these men for their tasks. But from another angle the situation is very alarming: None of the young economists in our country now has time to engage in free research work. Need this cause any concern? One may ask. Are not our needs at present "practical economics" in preference to "research economics"? "this kind of reasoning reminds me of the child from the city when he saw country life for the first time; he did not want the kind milk they drew from the cow, only the kind they bought at the store. If organized free research activity is not kept up continually, the source of generation will rapidly dry up and it will soon become impossible to turn out the kind of men that has now proved to be so useful in practical economic work. Thus we are confronted with the problem of increasing the output of economists and of econometricians in particular, and of giving them the fullest possible opportunity of doing free research work. I have found it very significant that nearly all the young Norwegian economists who are now in important work for the Government or otherwise, have gone through such a training period. Quite a number of them have done it by working - after University examinations - for one or more years on econometric problems at the University Institute of Economics in Oslo and subsequently for one or more years abroad...

Thus, the maintenance of large organizations where young economists can be trained in free research work in general economics and in particular in that type of economics which we designate as econometrics, appears as essential even from a very short-run considerations of what is "useful" to a country. I will not hesitate to say that our whole economic and social future will to a large extent depend on how extensively and how effectively we shall succeed in organizing this kind of research.» (*) Bu cümleler en yüksek dikkatlere lâyıktır. Bu gün bizim dışımızda araştırma ve nazariye sahalarına hâkim ve bunları kuvvetli bir şekilde açılıp serpilmeye doğru iten bir gelişmenin arkasında çaresiz geride kalmak gibi bir tehlikeyi göze almak istemiyorsak, iktisadî ilimler

(*) Türkçesi:

«Bu yüksek ehliyetli "Kemiyetci" ekonomistlerin tatbikat sahaları için bu kadar çok aranmaları vakıası muhakkak ki bir sevinç vesilesi teşkil etmektedir. Ve kimse bundan, bu adamları görevlerine hazırlamak için ellerinden geleni yapmış olan hocalardan daha fazla zevk duyamaz. Fakat diğer bir açıdan bakıldığında durum çok endişe vericidir: Memleketimizdeki genç iktisatçılardan hiç biri şimdi serbest araştırma yapı-

öğretiminde kantitatif analize merkezî bir yer vermek ve bu şekilde bir yön alan akademik öğretim çerçevesi dahilinde ekonometrik araştırma tarzına hâkim ve onunla çalışmasını bilen iktisatçılar yetiştirmeye mecburuz. Fakat bu, iktisadî meselelerin kantitatif şekilde ele alınıp incelenmesinde kendisinden vazgeçilemez birşey olan matematik bilgisine ünsiyetiniz olmasını şart kılar. Bu matematik bilgisi olmadan, yabancı memleketelerin iktisat mecmualarında ilmimizin kaydettiği gelişmeyi takip edebilecek hale de gelemesiniz. Meselâ, büyük İngiliz, Amerikan, Norveç, İtalyan, Fransız ve Hollanda iktisat mecmualarının her sayısında, gerekli matematik bilgisi olmadan anlaşılmalarına asla imkân olmayan, kantitatif iktisat araştırmaları tipinde önemli çalışmalar bulursunuz. İhtiyacınız olan şeylerden pek çoğunu daha önceki tahsiliniz sırasında öğrendiniz. Şimdi yapmanız gereken şey, bunları tazelemek ve biraz da genişletmektir. Bunun için size, matematikçiler için olan matematik ders-

—
 cak zaman bulabilecek halde değiller. Bu durum herhangi bir endişeye gerektirir mi? diye sorulabilir. Acaba bu günkü halde “Pratik iktisada” olan ihtiyacımız “Araştırma iktisadı” na olan ihtiyacımızdan önce gelmez mi? Bu düşünce tarzı bana kır hayatını ilk defa gören şehirli çocuğu hatırlatır. Çocuk sütün inekten sağılanını değil, yalnız dükkândan alınanını istemişti. Eğer organize serbest araştırma faaliyeti devamlı olarak yürütülmezse, pratik iktisadî çalışmada ne kadar çok faydalı oldukları sabit olan bu tip adamların yetiştirme kaynakları sür’atle kuruyacak ve ve bu çeşit adamların yetiştirilmesi kısa zamanda imkânsız hale gelecektir. Bunun için bizler iktisatçı ve hususiyle ekonometrisyen sayısını arttırmak ve bunlara serbest araştırma için en iyi ve uygun fırsatı vermek problemiyle karşı karşıyayız... Bu gün devlet hizmetinde veya diğer sahalarda önemli mevkiler işgal eden hemen hemen bütün genç Norveçli iktisatçıların böyle bir yetiştirme devresi geçirmiş olmaları bana çok manidar görünmüştü. Bunlardan çok büyük bir kısmı bunu, — Üniversite imtihanlarından sonra — bir veya daha fazla yıl Oslo’da Üniversite İktisat Enstitüsünde ekonometri problemleri üzerinde sonradan da bir veya daha fazla yıl dışarıda çalışmak suretiyle yapmışlardı...

Böylece, içinde genç iktisatçıların genel ekonomi ve hususiyle ekonometri dediğimiz iktisat alanında serbest araştırma mevzuu bakımından yetiştikleri geniş organizasyonların idamesi şî, — bir memlekete “faydalı” şeyin ne olduğu çok kısa vade ile mülâhaza edilse bile — ana mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün ekonomik ve sosyal geleceğimizin, çok büyük ölçüde, bu çeşit araştırmaları organize etmede ne dereceye kadar yaygın ve müessir bir başarı sağlayacağımıza bağlı olduğunu söylemede tereddüt etmiyeceğim.»

lerine gitmenizi tavsiye edemem. Matematik bizim için asıl gaye değildir. Biz matematiği ancak düşünmede yardımcı olan bir alet, onsuz yapılması çok zor olan yahut kat'ıyyen nüfuz edilebilir hale getirilemeyecek olan kantitatif münasebetlerin tasvir ve analizi için bir yardımcı vasıta olarak kullanırız. Bundan dolayı matematik düşünce şekillerini başka bir tarzda öğrenme matemâtik öğrencilerinin öğrenme tarzından daha uygun olabilir. Yabancı memleketlerin üniversitelerinde bu mesele, iktisat öğrencileri için, iktisatçılar ve istatistikçiler tarafından, iktisatçının ihtiyacına göre özel suretle hazırlanan, matematiğe giriş dersleri yapılmak suretile halledilmektedir. Bu gidişe biz de Almanya da katılmalıyız. Şimdilik size, şahsî çalışma için fevkalâde bir kitap olan *R. G. D. Allen*'in «Mathematical Analysis for Economists» (London 1938) adlı eserini tavsiye edebilirim. Kitap doğrudan doğruya ihtiyacınız olan şeyleri ihtiva etmekte, ve bunun yanında en uygun iktisadî tatbikatlar üzerinde durmaktadır.

İşletme iktisadî ve istatistik yanında nihayet muayyen derecede hukuk ilmi ile de meşgul olacaksınız. İktisadî hayat her zaman muayyen müesseselerin meydana getirdiği bir kadro dahilinde cereyan etmiştir. Hukuk nizamı da bu müesseselerden biridir. Bu hukuk nizamının ana hatları ve iktisatçı için önemli olan problemlerine dair bilgi sahibi olmanız gerekir. Nasıl ki hukukçu da modern genel iktisadî ana hatlarıyla tanımak zorundadır. Burada zikredilebilecek dersler, Hukuk İlmine Giriş, Borçlar Hukukunun, Anayasa ve İdare Hukuku ile Ticaret ve Şirketler Hukukunun, Malî Hukuk ve Vergi Hukukunun ana hatlarıdır.

Dersler ve pratik çalışmalar hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Dersler ilmimizin bütünü hakkında asla tam ve noksansız bir takdimde bulunmak niyet ve iktidarında değildir. Dersler size ona giden girişi hazırlıyacaklar, mesleğimizin ana problemleriyle aranızda yakınlık kurulmasını sağlayacaklar, ve bunların çözüm yolunu gösterecekler, fakat her şeyden evvel - ve bu en önemli olanıdır - sizi iktisadî analiz san'atına ehil bir hale getireceklerdir. Klâsik ve yeni eserler ve mecmualar üzerinde geniş ve ciddî bir literatür çalışması bundan dolayı başlangıçtan itibaren bütün tahsiliniz boyunca ona refakat etmeli ve dersleri tamamlamalıdır. Bu gün bu istenilenleri yerine getirmenin ne kadar güç olduğunu gayet iyi bilmekteyim. Buna rağmen ümit ederim ki bu güçlüklerin yenilmesi çok zaman geçmeden mümkün olacaktır. Fakat düşünmelisiniz ki, literatür çalışması dahi ancak, sizde bir iktisadî tefekkür silsilesini doğru olarak kurabilmek kabiliyetini uyandırmaya hizmet edecek bir vasıtaadır. *İktisadî düşünmeyi öğrenmek* - işte tahsilinizin en derin ve hakikî manası budur!

Konuşmamı *Keynes*'in *Wirtschaftszeitung*'un 13. sayısının baş yazısına başlık olarak konmuş olan şu sözleriyle bitirmek istiyorum: «İk-

tisatçı - muayyen bir dereceye kadar - matematikçi, tarih yazarı, devlet adamı ve filizof olmak zorundadır. Sembolleri anlamalı, kelimelerle konuşmalıdır. Teki bütün ve genelin içinde görebilmeli, mücerret ve müşahhasa aynı düşünce cereyanı içinde temas edebilmelidir. İktisatçı bu günü geçmişin ışığında gelecek için incelemelidir. İnsan tabiatının ve beşeri müesseselerin hiç bir tarafı onun bakış sahası dışında kalamaz. İktisatçı aynı anda hem maksatlı hem de alâkasız olmak; bir san'atkâr kadar olup bitenlerin dışında ve menfaat kaygusundan uzak, fakat bazan da bir politikacı kadar toprağa yakın olmak zorundadır.»